

LÄSRÖRELSENS REMISSVAR PÅ "LÄSANDETS KULTUR - SLUTBETÄNKANDE AV LITTERATURUTREDNINGEN", SOU 2012:65

Av de olika aspekter på litteraturen och litteraturens roll som tas upp i utredningen är det för Läsrörelsen i dess egenskap av läsfrämjande organisation främst angeläget att kommentera avsnitten 2 "Läsvanor och läsfärdighet", 3 "Litteratur i skolan" och 4 "Insatser för att främja läsning" samt i avsnitt 14 "Bedömningar och förslag" delavsnitten 14.1 "Sammanfattande bedömningar" och 14.2 "Ett läslyft för Sverige".

Avsnitt 2 "Läsvanor i befolkningen":

Den nedgång i lästid, läsvilja och läsförmåga bland ungdomar som skildras i avsnittet och blir än tydligare genom de tre utmärkta studierna av Lars Höglund, Ulf Fredriksson och Monica Rosén i den tillhörande forskningsantologin (SOU 2012:10) är ytterst alarmerande och belysningen av problemen mycket angelägen.

Det bör också påpekas att nedgången numera (t ex enligt antologin s 65) berör både pojkar och flickor, män och kvinnor, vilket motsäger tidigare antaganden att det främst rör sig om ett manligt problem. Det är fråga om en generell och mycket oroande utveckling.

Utredningen har genomfört en ambitiös och förtjänstfull genomgång av forskning och statistik kring läsning. Samtidigt har man förbisett betydelsefulla studier som kunde ha kompletterat, och i vissa fall eventuellt också ändrat de slutsatser utredningen drar av underlaget. De OECD-ledda studierna IALS (International Adult Literacy Survey) 1994 och SIALS (Second International Adult Literacy Survey) 1998, samt

2

EU:s Euroliteracyprojekt finns inte omnämnda i utredningen. Dessa studier visar på en väsentligt positivare bild av läsfärdigheterna i Sverige än ungdomsstudierna som utredningen anför. IALS/SIALS och Euroliteracy följs nu upp av PIAAC 2012, som utredningen ju inte haft möjlighet att ta del av, men som kan komma att påverka den bild som utredningen målar upp högst avsevärt. Vidare nämns inte SCB:s tidsanvändningsstudier som genomförts 1991, 2001 och 2011. Här ser man en trendmässig nedgång i daglig läsning bland vuxna de senaste tjugo åren, vilket inte stämmer överens med utredningens slutsats att inga väsentliga förändringar i läsvanor (sett över hela befolkningen) skett under den studerade perioden.

Vi står nu mitt i ett teknikskifte som påverkar såväl producenter som läsare av texter i olika former. En rad frågor om utvecklingen de närmaste åren lämnas obesvarade i utredningen. Samtidigt som vardagskraven på god läsförmåga ökar i såväl arbetslivet som i olika medborgarroller ser vi en utveckling mot minskat läsande på fritiden. Det senare gäller särskilt de yngre generationerna. Situationen präglas av ovisshet. Vi instämmer därför i utredningens slutsats att en ingående bevakning av utvecklingen de närmaste åren är av stor vikt. Vi menar att den parlamentariska kommitté utredningen föreslår inte bara bör ha uppdraget att följa utvecklingen. Tillgången på uppgifter från statistik och forskning är osäker, med mätosäkerheter och brist på överenskomna standarder. Kommittén bör därför också få uppdraget att lägga fast en standard för statistik över bok- och tidskriftsproduktion, samt läsvanor och läsförmåga bland såväl unga som vuxna. Statistiken bör belysa utvecklingen för alla åldersgrupper från de minsta barnen till de allra äldsta. Åtgärder för att initiera forskning på området bör också vara en viktig uppgift för kommittén.

Av de observationer som görs är kanske sambandet mellan ökad datortillgång och minskad läsfärdighet den mest överraskande. Den omedelbara lärdomen är rimligen att den övertro som på sina håll funnits på datorn eller internet som undermedel i undervisningen eller överhuvudtaget är obefogad, ja skadlig. Sedan är det givetvis inte så att datorer i sig är skadliga för läsning eller inte rentav kan främja förmågan att söka information och ge tillgång till text som annars är svårhittad. Man borde titta ytterligare på VAD den datortid som ersatt läsningen egentligen innehåller. Räknas till exempel de allra enklaste TV-spelen med hoppande, skjutande och exploderande figurer in är det självklart att datoranvändning är fiende till läsning och intellektuell utveckling, även om spelen i sig väl knappast är skadliga vid måttlig användning. Bland de märkliga och tänkvärda observationerna noterar vi hur man inte ens blivit bättre på digital läsning genom ökad datortillgång: "De som presterade bäst på testet var dock de måttliga datoranvändarna." (S 57.) På det här området behövs mer forskning och mer förfinade undersökningar.

Utredningen ägnar sig till största delen åt människors läsförmåga - eller rättare sagt bristande läsförmåga. Förslagen är inriktade på ett läslyft. Frågan om kvalitet blir underordnad. Det viktiga är att man läser.

Det saknas en vision av litteraturens roll. Inte bara som hjälpmedel för att kunna uttrycka sig i politiska termer och fungera i ett demokratiskt samhälle utan som ett kommunikativt system där det förflutnas tankar, känslor och erfarenheter möter dagens, ett system som går över ålders-, tids- och landsgränserna.

I det perspektivet blir litteraturen så mycket viktigare och större än bara någonting som bidrar till ökad läsförmåga. Att inte analysera olika slags läsning och vad som

kännetecknar bra böcker jämfört med dåliga är en grundläggande brist i utredningen. Det har ju varit en viktig princip för Läsrörelsen - oavsett vilka projekt det gällt - att välja de goda böckerna. Se exempelvis listan med barnböcker i vårt samarbete med McDonald's!

Här hade det också varit önskvärt att se hur utvecklingen i även det avseendet har sett ut på bibliotek och i bokhandel. Vilka genrer och åldersgrupper ägnar sig förlag och författare åt? Sedan finns det så klart bra och dåliga böcker i alla genrer.

Alarmerande och väl i någon mån också oväntat är resultatet att skillnaden i läsfärdighet mellan utlandsfödda och infödda 15-åringar är större i Sverige än i något annat OECD-land! Detta upprörande förhållande måste snarast utredas ytterligare och åtgärdas på något sätt.

Överhuvudtaget anser vi att villkoren på detta område för den stora och växande gruppen barn och ungdomar med utländsk bakgrund kunde ha ägnats betydligt större utrymme och bredare undersökningar i utredningen. Här finns uppenbarligen en avsevärd del av de verkligt lässvaga, som inte fått det stöd de förtjänar och i viss mån faktiskt tycks kunna få i andra länder.

Avsnitt 3 "Litteratur i skolan":

Avsnittet beskriver situationen på en förhållandevis abstrakt nivå och verkar mer präglad av text och tonfall i förordningar och läroplaner än av observationer gjorda i verksamheten ute på fältet. Man saknar försök till koppling mellan förändringar i undervisningen och den alarmerande tillbakagången i läsning, läsvilja och läsförmåga. Liksom

konkreta undersökningar av vad som faktiskt läses och hur det läses.

Beträffande avsnitt 3.3 (s 90-91) om lärarutbildningen kunde man ha väntat sig en betydligt grundligare och mer omfattande genomgång av vad som egentligen förekommer av läsinlärningsstudier, litteraturpedagogik och litteraturkunskap med inriktning på olika åldrar - utöver det i och för sig förbluffande konstaterandet att obligatoriska studier i läsinlärning först nyligen alls införts.

Skolverkets och Skolinspektionens kritik mot hur litteraturläsningen organiseras och går till (s 89) är dock redan i denna form drabbande och viktig att omsätta i förändringar.

Utredningen tar upp att i förskolan möts barn med olika sociokulturell bakgrund. De insatser som görs för att förbättra språk- och läsmiljö och pedagogernas litteraturpedagogiska kunskap når de flesta förskolebarnen. Det är därför anmärkningsvärt att förskola och förskoleklass behandlas så översiktligt, huvudsakligen som en sammanfattning av läroplanstexten. De ute i landet genomförda och pågående projekten, ofta i samarbete med folkbiblioteken, kan bidra med konkreta erfarenheter och visa på handlingsalternativ. Samarbetet innebär mycket mer än besök i bibliotekslokaler och bokbussar. Det innefattar ofta ett kunskapsutbyte mellan yrkesgrupperna och ett fördjupat samarbete som handlar om att utveckla den språkliga medvetenheten med fokus på barnlitteratur i långsiktig verksamhet.

Vad gäller läsfrämjande åtgärder och experiment på förskolestadiet som kunde tjänat som bakgrund till avsnitten "Litteratur och läsning i förskolan" och "Litteratur och läsning i förskoleklassen" vill vi givetvis också gärna

framhålla Läsrörelsens stora projekt "Berätta, leka, lära". Det har hittills genomförts i Strängnäs kommun, och vi håller på att utveckla det i större skala tillsammans med länsbiblioteken i Örebro, Västmanland och Sörmland, i de tre länens samtliga 31 kommuner. Projektet visar hur ett långsiktigt, fördjupat, medvetet arbete inriktat på 1 - 3-åringars möten med litteratur genom närläsning kan utformas. Också föräldrar nås och inspireras till att högläsa, sjunga och berätta för sina barn. Genom projektet ökas dessutom föräldrarnas närhet till och medverkan i förskolans vardag, där de små barnen omsätter sina upplevelser av berättelserna och sångerna genom lek och andra aktiviteter. Här finns möjlighet att utveckla ny pedagogik och nya former för föräldrakontakt och samverkan med bibliotek.

Det är viktigt att inse att läsintresset grundläggs mycket tidigt. Långt innan man själv kan läsa behöver intresset för böcker väckas. Detta kan ske i förskola och förskoleklass.

Utredningen ägnar förtjänstfullt ett avsevärt utrymme åt skolbiblioteken och behovet av bemannade sådana (s 91-95). Vi skulle dock ytterligare vilja skärpa kraven i det avseendet och förorda tvingande regler på området för såväl kommunala skolor som friskolor. Det är absolut ingen godtagbar ersättning att skolan har god datortillgång, som ibland anförs som ursäkt, även om det naturligtvis i sig inte är något fel med datorer. Man borde härvid ytterligare framhålla att det inte är enbart boken som sådan, utan i lika hög grad biblioteket som fysisk miljö och den pedagogiska insatsen för att öka läsning, läsförmåga och läsförståelse hos skolbibliotekets användare som är viktig, samt att denna insats kräver utbildad personal.

Avsnitt 4 "Insatser för att främja läsning"

Avsnittet om biblioteken är påfallande defensivt. Vi saknar en diskussion om bibliotekens kulturpolitiska betydelse och roll. Varje form av kvalitetsdiskussion saknas också.

Beträffande avsnittet om Tal- och punktskriftsbiblioteket (TPB) vill vi särskilt framhålla det smått absurda i att denna skatt av litteratur som skulle kunna vara till oerhörd hjälp för ovana läsare med utländsk bakgrund i dagsläget knappast får begagnas till hjälp och glädje för dem. Det bör i sammanhanget påpekas att det nog inte skulle innebära någon nackdel för upphovsmännen eller något intrång i deras rättigheter. Ersättning utgår redan för framställda talböcker, och den skulle om det visar sig nödvändigt med hänsyn till den breddade användningen givetvis lätt kunna justeras.

Vi vill också i det sammanhanget verkligen understryka hur viktig ljudboken (och då även talboken) är som inslag i lästräningen och som främjare av läslusten och språkförmågan. Beträffande barn har man ju i allt högre grad åter börjat förstå högläsningens betydelse. Samma sak gäller faktiskt även ovana vuxna läsare.

Beträffande det avslutande stycket 4.6 om "Andra läs- och litteraturfrämjande insatser" vill vi också framhålla att det korta, inledande stycket om Läsrörelsen är missvisande. Verksamheten har till exempel knappast enbart syftat till att främja småbarnsföräldrars läsning för sina barn, även om detta naturligtvis är en mycket viktig aspekt på läsfrämjandet. Att vårt motto är "Ge dina barn ett språk" utesluter givetvis på intet sätt insatser för vuxna, nya svenskar, föräldrar, lärare och andra, liksom insatser för och med bibliotek och andra kulturinstitutioner. Samarbetet med McDonald's under senare år har varit oerhört framgångsrikt när det gällt att sprida kvalitetslitteratur och dessutom betytt mycket som projekt för nordisk samverkan

0

på området. Men det har ändå bara varit en del av vår verksamhet.

Läsrörelsen har under åren arbetat med många metoder och modeller kring att berätta, läsa, skriva och lära. Vi har ständigt sökt oss till de främsta experterna och företrädarna inom olika områden för att på ett inspirerande och kunnigt sätt kunna utforma projekt som vi sett som viktiga att genomföra. Några exempel:

"Lekens betydelse för lärandet" med 21 lekkonferenser över hela landet och skrifter om leken i alla åldrar.

"Skriv- och berättarfestivaler" med lärarhandledningar, författarbesök och teater, bland 32 000 fjärdeklassare.

"På Mars i april", vetenskapsteater med skådespelare och vetenskapsmän från Naturhistoriska riksmuseet som spelades för sjundeklassare i en högstadieskola i varje län.

"Färska ord - ny svensk litteratur för gymnasister" med 100 gymnasieskolor över hela Sverige som samlades till en två dagar lång inspirationskonferens, för att sedan genomföra projektet ute i skolorna.

"Utbildning och arbete trots dyslexi", byggt på djupintervjuer med 40 vuxna människor med stora läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Ett projekt i samarbete med Dyslexifonden, som under arbetets gång inbjöds till olika konferenser och seminarier och även resulterat i två böcker.

"De nya svenskarna", ett projekt med utgångspunkt från att Sverige har förvandlats från ett stort utvandrarland till ett stort invandrarland där konferenser och en bok var centrala delar. Projektet gick över i delprojektet "Hur tillägnar man sig ett nytt språk?" med ett ljudboksprojekt i SFI-klasser.

På tal om läsfrämjande åtgärder för barn med annan språklig bakgrund, vilket som sagt är ett område som försummas i utredningen, vill vi som ett exempel peka på Läsrörelsens ljudboksprojekt utifrån Astrid Lindgrens "Mio min Mio", som startade 2005. Det genomfördes i förskoleklasser i 12 invandrartäta kommuner med hjälp av gästpedagoger. Alla barnen fick en inspelning av Astrid Lindgrens egen uppläsning av "Mio min Mio" och därigenom möjlighet att lyssna till en svensk bok i hemmet i samband med verksamhet i förskolan. Till förskolorna kom gästpedagoger som tillsammans med barnen bearbetade sagan utifrån olika ingångar med olika arbetssätt under en hel termin.

Bland övriga intressanta projekt som utredningen nämner i förbigående märks särskilt "Läs för mej pappa". Projektet startades 1999 med stöd från Kulturrådet, på initiativ av "En bok för alla" och i samarbete med flera LO-fack och ABF. I bakgrunden låg SCB:s undersökningar som visade att män i LO-yrken är de som läser allra minst. Det finns en uppenbar risk att det mönstret förs vidare till barnen. Så skapas en kultur som säger att läsning inte är något för män. Vilken manlig förebild får de pojkar som nästan aldrig ser sin pappa öppna en bok eller får hjälp med läxorna av honom? Läsning är både klass- och könsrelaterat.

Avsnitt 14 "Bedömningar och förslag"

Tanken på "Ett läslyft för Sverige" (14.2 s 398 f) med staten och det politiska Sverige som uppbackare är naturligtvis mycket glädjande - precis vad vår rörelse hela tiden arbetat för och för att få fler, inklusive myndigheter, skola och andra ansvariga att arbeta för.

I avsnitt 14.2 (s 398 ff) föreslår utredningen "läsombud i förskolan" vilket vi ser mycket positivt på. En sådan försöksverksamhet på Skolverkets uppdrag, med en litteraturansvarig förskollärare i varje förskola som i samarbete med folkbiblioteken utvecklar verksamheten, kommer att göra oerhörd nytta. Särskilt om man tar vara på erfarenheterna från projektet "Läslustombud i Norrland" som de fyra länsbiblioteken startade år 2000.

Emellertid ställer vi oss mycket frågande till tanken (s 402 f) att Centrum för lättläst skulle anförtros uppgiften att svara för utbildningen av läsombud i förskolan. Målet för statens bidrag till Centrum för lättläst är att verksamheten riktas mot "personer med begåvningsmässigt funktionshinder och vissa andra grupper med lässvårigheter". Det innebär anpassning av texter till dessa gruppers behov - vilket är en viktig och välgörande verksamhet. Utbildningen av läsombud till äldreboenden och med inriktning på demenssjuka har gett goda resultat. Men det är en helt annan sak än arbetet med att öka läslusten och läsförmågan hos den stora populationen av barn och andra nya läsare som behöver möta och tränas i att möta alltmer avancerad och givande text, alltmer komplicerade och stimulerande berättelser.

Givetvis är vi däremot mycket positiva till vad som sägs om kompetensutveckling för lärare (s 404 f) beträffande läsningens betydelse och vad gäller litteratur - men vi skulle gärna se mycket större konkretion i eventuella direktiv.

I det här sammanhanget vill vi också påpeka behovet av tydligare och mer tvingande kursplaner i den allmänna skolan, på alla stadier, vad gäller läsning och litteraturkunskap.

Oerhört viktigt och stimulerande är vad som skrivs (s 406 f) om skolbibliotekarier. Men vi skulle som sagt gärna se mer tvingande skrivningar.

Kultursamverkansmodellen har prövats i några regioner och har nu införts mer allmänt. Det innebär att staten delar ut regionala bidrag till landstingen som de sedan delar ut i sin tur. Stödet ska delas mellan sju konstområden efter en godkänd plan. Nu föreslås att även läs- och litteraturfrämjande ska ingå i kulturplanerna.

För att förstärka stödet till kultursamverkan föreslår Litteraturutredningen att de riktade statsbidragen till inköp av barn- och ungdomslitteratur upphör och att 17 miljoner kronor av dem läggs på kultursamverkan.

Efter alla förslag om utbildning av läsombud i förskolorna, om fortbildning i litteratur och läsmetodik för lärare på alla stadier, om behovet av fler bemannade skolbibliotek är detta förslag synnerligen märkligt och motsägelsefullt. Genom inköpsstödet förses skolor, förskolor och bibliotek med böcker som kan användas i en ökad läsfrämjandeverksamhet. Stödet är villkorat så att kommunerna inte får sänka sina egna bokanslag. Att ta bort inköpsstödet i samma stund som man vill arbeta mer läsfrämjande är helt felaktigt. Övergången till böcker i andra format, e-böcker, minskar ju inte heller behovet av inköpsstöd. Det borde snarare öka.

Inköpsstödet uppgick 2012 till cirka 24 miljoner kronor. Därutöver fördelades stöd till litterära evenemang och lokala och regionala läsfrämjandeprojekt på sammanlagt 14 miljoner. Utredningen föreslår nu att även dessa stöd upphör med

motiveringen att de främst är av lokalt intresse. En egendomlig motivering med tanke på att läsarna är lokala, i synnerhet barnen. Man har då "frigjort" 38 miljoner, varav 17 miljoner läggs till samverkansmodellen. Av övriga 21 miljoner kronor föreslås att 16 miljoner ska finansiera större läsfrämjande insatser av nationellt intresse, 1 miljon går till stöd till litterära evenemang i bokhandeln, 3 miljoner förstärker internationellt utbyte och 1 miljon läggs på litterära evenemang på nationell nivå. Litteraturutredningen föreslår alltså att 38 miljoner kronor som tidigare utgjort stöd till läsfrämjande verksamhet på i huvudsak lokal nivå nu läggs på regionala, centrala och internationella litterära verksamheter. Den enda miljonen till bokhandeln undantagen. Är det verkligen rätt väg att gå för att förbättra läsförståelsen och öka läslusten hos de barn och ungdomar vi läst om i de senaste årens larmrapporter?

Utredningen föreslår (s 411 f) att Statens kulturråd får i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. Kulturrådet ska också ta fram ett handlingsprogram för det läsfrämjande arbetet utanför skolan. Vad som sägs (s 411) i stycket "Kulturrådet fördelar ..." osv är absolut obegripligt. Vad handlar det om?

Man föreslår att en särskild referensgrupp bör kopplas till Kulturrådets läsfrämjande arbete och cirka fem nya tjänster tillföras Kulturrådet. Uppdraget finansieras med 16 miljoner av de omprioriterade 38 miljonerna.

Läsrörelsen ställer sig mycket tveksam till förslaget att Statens kulturråd blir initiativtagare till läsfrämjandeprojekt. Det är svårt att få medfinansiärer till statliga kampanjer. Det finns också många som är mer erfarna och bättre lämpade. Att fördela bidrag, samordna, följa upp och sprida information om erfarenheter ligger mer i linje med

Kulturrådets uppgifter som statlig myndighet.

Kostnader för nya tjänster och referensgrupper bör inte belasta Kulturrådets bidragskonton. Om Kulturrådet anser sig behöva personalförstärkning bör rådet äska medel för detta i vanlig ordning i sin anslagsframställan.

Internationellt kulturutbyte bör även i fortsättningen handläggas och finansieras av Svenska Institutet.

Även om det rör sig om struntsummor undrar vi om "Stöd till evenemang i bokhandeln" (s 412 f) verkligen är rätt sätt att stödja läsförmågan - eller ens den lokala fysiska bokhandeln.

Läsrörelsen föreslår med anledning av utredningen:

Att lärarutbildningen får en långt mer läs- och litteraturinriktad utformning.

Att skolans läroplaner får tydligare och mer tvingande skrivningar vad gäller lästräning, läsning i allmänhet och litteraturkunskap.

Att bemannade skolbibliotek görs obligatoriska för alla typer av skolor.

Att den föreslagna parlamentariska kommittén uppdrag utvidgas så att den även kontinuerligt bevakar eller initierar ny statistik och forskning om litteratur och läsvanor hos alla åldrar med inriktning på olika åldrar med tanke på teknikskiften och förändringar av mediasystemet.

Att TPB:s talböcker och ljudböcker görs tillgängliga även för nya svenskar som deltar i SFI-undervisning.

Att förslaget om läsombud för förskolan genomförs - dock med annan utförare än Centrum för lättläst - det vill säga en utförare med kompetens inriktad på förskolebarn.

Att inköpsstödet på cirka 24 miljoner kronor fördelas som tidigare.

Att de 14 miljoner som tidigare fördelats till litterära evenemang och lokala och regionala läsfrämjandeprojekt förstärks med 10 miljoner kronor.

Att en del av dessa 24 miljoner kronor går till verksamhetsbidrag till läsfrämjande projekt, organisationer och föreningar som har visat sig ge goda effekter. Exempel på sådana är Läsrörelsen, Barnens bibliotek, Barnens Polarbibliotek, Läs för mej, pappa!, Allas barnbarn och De litterära sällskapen.

Att merparten av stödet på 24 miljoner kronor fördelas av Statens kulturråd till lokala och regionala läsfrämjandeprojekt och litterära evenemang i skolor, bibliotek och bokhandeln, företrädesvis till samverkansprojekt mellan organisationer, föreningar eller institutioner.

LÄSRÖRELSENS STYRELSE

Susanna Ekström

Siv Hågård

Göran Hägg

Lars-Erik Klason

Marianne von Baumgarten-Lindberg

Elisabet Reslegård
Barbro von Schoenberg
Ulf Stark

ADJUNGERAD FRÅN LÄSRÅDET

Mats Myrberg, professor em i specialpedagogik